

Spółeczna kondycja polskiej wsi

Struktura, kapitały i społeczeństwo
obywatelskie w I dekadzie XXI wieku

5 grudnia 2011 r.

prof. dr hab. Maria Halamska
**Institute of Rural and Agricultural Development,
Polish Academy of Sciences**

■ *O seminarium*

- *Dlaczego czyli powody organizacyjne*
- *Po co czyli powody merytoryczne*
- *Co będzie:*
 - *Struktura społeczno - zawodowa wsi*
 - *Rolnicy jako grupa społeczno - zawodowa*
 - *Kapitał ludzki na wsi*
 - *Kapitał społeczny wsi*
 - *Spółeczeństwo obywatelskie*

Struktura społeczno - zawodowa wsi(1)

- Kilka uwag o ludności wsi: dynamika demograficzna
- Ludność rolnicza i nierolnicza: kryteria wyodrębnienia (posiadanie gospodarstwa rolnego, praca)
- Kryteria subiektywne: złożony charakter powiązań z rolnictwem/gospodarstwem; silny proces dezagraryzacji

Struktura społeczno - zawodowa wsi (2)

Struktura gospodarstw domowych na wsi wg grup społeczno-ekonomicznych
w latach 2000-2011 w %.

Grupa społeczno-zawodowa	Rok badania					
	2000	2003	2005	2007	2009	2011
Pracownicy	28,3	30,2	30,2	36,0	42,1	44,0
Rolnicy	11,4	11,7	11,7	12,0	14,1	12,6
Pracownicy użytkujący gosp. rolne	12,7	10,2	10,2	8,5	*	*
Emeryci i renciści	38,9	38,0	38,0	35,1	34,6	34,1
Pracujący na własny rachunek	5,8	4,8	4,8	4,6	4,8	5,1
Utrzymujący się z niezarob. źródeł	1,8	5,0	5,0	3,7	4,3	4,2

Opracowanie własne na podstawie [*Diagnoza społeczna* 2000, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011]

* Od 2009 roku ta kategoria w strukturze próby nie występuje – wchłonęły ją dwie kategorie: „pracownicy” oraz „rolnicy”.

Struktura społeczno - zawodowa wsi (3)

Struktura ludności wiejskiej wg źródła utrzymania gospodarstw domowych.

Województwo	Źródło utrzymania gospodarstwa w %					
	P	R	WR	E	Re	N
1	2	3	4	5	6	7
Polska	50,1	18,0	5,9	16,4	6,0	3,6
Dolnośląskie	52,3	10,8	7,3	14,4	6,1	4,1
Kujawsko-pomorskie	35,8	33,8	4,9	14,8	7,6	4,2
Lubelskie	37,9	28,0	3,3	20,0	7,6	3,3
Lubuskie	53,4	7,9	5,8	14,3	11,7	7,0
Łódzkie	46,7	17,7	5,2	20,0	4,4	6,0
Małopolskie	58,7	13,3	6,8	13,5	5,2	2,4
Mazowieckie	46,3	24,5	4,4	16,9	4,0	3,9
Opolskie	62,0	5,9	7,9	18,9	4,5	0,8
Podkarpackie	61,8	5,5	2,8	18,3	7,5	4,0
Podlaskie	20,8	54,3	2,9	16,1	1,7	4,2
Pomorskie	61,2	9,5	5,6	12,7	4,1	6,9
Śląskie	54,1	4,8	12,5	22,8	3,8	2,0
Świętokrzyskie	41,4	24,7	4,3	17,9	10,7	1,0
Warmińsko-mazurskie	51,1	20,0	1,6	13,5	9,8	4,1
Wielkopolskie	53,2	20,6	8,1	11,1	5,4	1,6
Zachodniopomorskie	50,1	18,0	5,9	16,4	6,0	3,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych „Diagnoza społeczna 2009”.

Struktura społeczno - zawodowa wsi (4)

Kategorie społeczno-zawodowe na wsi w zbiorowości „pracujących” i „niepracujących” w %.

Kategorie społeczno-zawodowe	Pracujący: zawód obecnie wykonywany	Niepracujący: zawód ostatnio wykonywany
1.Parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy i kierownicy	3,2	1,2
2.Specjaliści	7,0	3,9
3.Technicy i średni personel	5,9	4,2
4.Pracownicy biurowi	4,4	4,3
5.Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	9,2	10,2
6.Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	30,9	33,0
7.Robotnicy i rzemieślnicy	21,7	19,3
8.Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	9,3	8,8
9.Pracownicy przy pracach prostych	8,1	15,0
10.Siły zbrojne	0,3	0,2
N	5592	3970

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych badania *Diagnoza społeczna 2009*

Struktura społeczno - zawodowa wsi (5)

■ Podsumowanie

- Postępująca dezagraryzacja; wskaźniki obiektywne i subiektywne
- $\frac{3}{4}$ ludności wiejskiej utrzymuje się z pracy
- Najliczniejsze kategorie: pracownicy, rolnicy, kategorie „klasy średniej”
- Płynność struktury i wielozawodowość
- Grupy o odmiennych funkcjach: stabilizującej i destabilizującej ład społeczny

Rolnicy jako grupa społeczno – zawodowa (1)

- Ilu mamy rolników – trudności z określeniem
- Specyficzne wyznaczniki pozycji rolników w krajach wysoko rozwiniętych
 - Grupa systematycznie kurcząca się
 - Grupa zamknięta: dziedziczenie pozycji z ojca na syna oraz homogamia małżeńska . W Polsce w 2002 roku odpowiednio 78,5% oraz 65%
- Wielorakie różnicowanie grupy: wielkość gospodarstwa, typ produkcji, cel produkcji.

Rolnicy jako grupa społeczno – zawodowa (2)

- Wielorakie upośledzenia
 - Materialne
 - Dochodowe
 - Wieloraka marginalizacja
 - Wykształcenie i kompetencje cywilizacyjne

Rolnicy jako grupa społeczno – zawodowa (3)

Upośledzenie materialne

Dochody									
Dochody	2003	2004	2005	2006	2007	2008			
Ogółem	680,50	735,40	741,46	834,68	928,87	1045,52			
Rolników	474,31	539,93	606,17	689,75	846,78	887,35			
Dynamika ogółem (%)	100	108	109	123	111	117			
Dynamika rolników (%)	100	114	128	145	122	105			
Rolnicy/ogółem (%)	70	73	82	83	91	85			
Poziom ubóstwa									
	Relatyw.granica ubóstwa			Ustaw. granica ubóstwa			Minimum egzystencji		
	2004	2006	2008	2004	2006	2008	2004	2006	2008
Ogółem	20,3	17,7	17,6	19,2	15,1	10,6	11,8	7,8	5,6
Wieś	30,4	25,8	26,1	29,3	22,6	16,7	18,5	12,0	9,2
Rolnicy	31,1	25,6	26,8	30,9	23,0	17,6	19,0	11,0	9,4

Źródło: Zegar 2008, Roczniki Statystyczne 2008-2009.

Rolnicy jako grupa społeczno – zawodowa (4)

■ Przywileje

- Wyłączenie dochodów rolniczych z podatków PIT
- KRUS : 1570 tys. płaci składki, 1425 tys. pobiera świadczenia
- wysokość składek w III i IV kw. 2010

Wielkość gospodarstwa	Składka rolnika prowadzącego gospodarstw	Składka rolnika prowadzącego gospodarstwo oraz działalność pozarolnicza
Do 50 ha	321	534
50-100ha	576	789
100-150 ha	831	1044
150-300 ha	1083	1296
Pow. 300ha	1338	1551
Domownik	321	534

Źródło: op. własne na podstawie www.krus.gov.pl

Rolnicy jako grupa społeczno – zawodowa (5)

Wybrane cechy charakterystyczne przedstawicieli „zawodów rolniczych”

	Wiek	Lata nauki	Użytkownicy internetu	Zna języki obce	Przedsiębiorczość	Praca za granicą	Zamiar pracy za granicą
Rolnicy							
1. pr. pomocy	42,07	10,01	20	11	10	9,3	2,4
2. na wł. potrzeby	47,70	10,25	18	06	8	4,0	11,5
3. prod. roślinna	45,41	11,21	30	16	28	4,6	4,0
4. prod. mieszana	43,23	10,81	23	13	18	3,2	4,6
Specjaliści nauk społecznych	38,95	17,14	94	83	54	15,0	4,2
	Zadowoleni z pracy	Zadowoleni z osiągnięć	Bardzo szczęśliwi	Liczba przyjaciół	Ufający ludziom	Konserwatywni	Uprzedzeni
Rolnicy							
1. pr. pomocy	35	32	2,74	6,16	2	58	41
2. na wł. potrzeby	17	21	2,55	6,63	8	65	36
3. prod. roślinna	37	34	7,07	7,81	8	55	48
4. prod. mieszana	32	31	6,20	7,43	11	51	45
Specjaliści nauk społecznych	50	42	10,99	6,63	21	42	03

Kapitał ludzki na wsi

- ...na kapitał ludzki składają się „ludzie i ich umiejętności. KL obejmuje (...) zarówno formalne wykształcenie (...) jak i inteligencję oraz wrodzone zdolności, stan zdrowia cechy charakteru a nawet takie czynniki jak znajomości i powiązania (...)” (Herbst, 2007)
- W „D.S 2009” pomiar kapitału ludzkiego, w oparciu o: wykształcenie, korzystanie z komputera, umiejętność znalezienia informacji przy użyciu wyszukiwarki, znajomość jęz. angielskiego, kształcenie ustawicznym i doksztalcaniu. Na poziom KL najmniejszy wpływ ma wykształcenie, znacznie mniejsze niż kompetencje cywilizacyjne.

Kapitał ludzki na wsi (2)

- KL ludności wiejskiej był i jest najniższy w porównaniu kapitałem ludzkim mieszkańców wszystkich innych typów miejscowości
- Wśród różnych grup ludności pracującej, najniższym wskaźnikiem legitymują się rolnicy (26,97); niższy mają tylko emeryci i renciści
- „Niekorzystne dla mieszkańców wsi różnice w wyposażeniu w KL nie zmniejszają się, mimo wzrostu jego poziomu (...) Podobnie (...) pozycja pracujących w rolnictwie . To podkreśla skalę inwestycji w kapitał ludzki tych grup społecznych (Więziak-Białowolska, Kotowska, 2009).

Kapitał społeczny wsi (1)

- Problemy z definicją i pomiarem
- KS to pewna właściwość, zasób i cecha społeczności, która sprzyja efektywnym działaniom indywidualnych i zbiorowych aktorów społecznych; to pewna „właściwość syntetyczna”, na której powstanie i istnienie składa się wiele współwystępujących elementów (Halamska 2008)
- KS to „sieci społeczne regulowane normami moralnymi lub zwyczajem (a nie tylko formalnymi zasadami prawa), które wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie dla dobra wspólnego” (Czapiński, 2009).

Kapitał społeczny wsi (2)

- Wskaźniki:
 - zaufanie interpersonalne 12%
 - dobrowolna przynależność do organizacji i pełnienie w nich funkcji, 12%
 - udział w nieprzymusowych zebraniach 21%
 - dobrowolne działania na rzecz społeczności lokalnej 18%
 - udział w wyborach parlamentarnych 62%
 - pozytywny stosunek do demokracji 18,6%.
- Cechy KS
 - „wyspowy” charakter
 - dekompozycja cech (niezależność-alternatywność)
 - typy kapitału; niewiele (8%) kapitał pomostowy lub lokalny

Spółeczeństwo obywatelskie (1)

- Spółeczeństwo obywatelskie to przestrzeń na zewnątrz rodziny, władzy państwowej czy obszaru regulowanego mechanizmami rynkowymi, w której ludzie dobrowolnie zrzeszają się, aby działać na rzecz wspólnego dobra oraz posiadają pewną samoświadomość zbiorową, opartą na wspólnych wartościach, wiedzy, konfliktach i współpracy, samoświadomość nakierowaną na wspólne dobro.
- Jest ono *in statu nascendi* (Wieruszewska, Kamiński) oraz na wsi ma pewne cechy specyficzne (J. Herbst)

Spółeczeństwo obywatelskie (2)

- Działalność na rzecz wspólnego dobra:
 - organizacje formalne III sektora,
 - organizacje krótkiego trwania (komitety budowy, Mała Szkoła, Stow. Roz. Lok.) i natychmiastowa gratyfikacja jako motyw działania,
 - nieformalne sieci, rodzinne familijne sieci współpracy – zaspokajanie potrzeb w łonie rodziny i brak presji na sferę publiczną oraz „ogranicza pracę zawodową, aktywność polityczną, wolontariat” (Siemieńska)
- Stosunek do dobra wspólnego i demokracji
- Familijno-egoistyczne społeczeństwo obywatelskie?

Podsumowanie

- Zmienność i różne dynamiki zmian poszczególnych elementów
- Kierunkowa regularność zmian struktury społeczno-zawodowej jako efekt wpływu czynników zewnętrznych i wewnętrznych
- Wolne zmiany kapitału społecznego i brak wyraźnego kierunku zmian
- Wszechobecność wykształcenia i jego ograniczony wpływ na poziom kapitału ludzkiego